

MEGÚJULÓ PEDAGÓGUSKÉPZÉS A DÉL-ALFÖLDÖN

Reformtervek a két világháború közötti gazdasági szakoktatásban

PELESZ NELLI

ABSTRACT

Difficulties of recovery after signing the “Treaty of Trianon” not only manifested in the reorganization of the economy, but also had an impact on cultural life and on the processes of intellectual life. An essential element of the concept of cultural supremacy associated with Klebelsberg was the idea that education and economic efficiency are closely linked. Direct connection between these two areas is represented by the contemporary expansion of economic vocational education: the two world wars resulted in an obvious qualitative and quantitative increase of this field.

The declared goal is “to train citizens who can work not only with their hands but also with their minds”. These are the words of Vendel Becker, director of the teacher training institute in Szeged, who not only at the level of plans and ideas, but also through his practical activities has made a substantial contribution to the realization of the idea formulated above. His basic knowledge in economic geography proved to be helpful, as well as his experience in teacher training. This is the reason why his work outlining the contemporary development plan of economic vocational education deserves more attention, especially with regard to its regional aspects.

He started to work on this topic in the 1920s and published articles about it even after the Second World War. However, his work published in 1934 and entitled

“The problem of lower economic vocational education and the College of Economics to be established in Szeged” can be highlighted from all of his studies. In my presentation, I describe a reform plan that approaches economic vocational teacher training with a completely novel perspective, highlighting both its agro-pedagogical and social-historical aspects.

Az első világháborút után az újjáépítés folyamata átfogó politikai-gazdasági reformokkal járt. Az oktatás világa sem lehetett kivétel, Klebelsberg Kunó, majd Hóman Bálint miniszterségének idején nagyszabású átszervezésekre, megújulásra került sor. A gazdasági oktatás szempontjából igazán fontos időszak volt a két világháború közötti, a felső- és középfokú intézmények mind minőségi, mind pedig mennyiségi gyarapodást mutathattak fel. 1929-ben indult a Műegyetemen a mezőgazdasági mérnök-képzés, néhány évvel később pedig megalakult a Mezőgazdaságtudományi és Állatorvosi Kar. Ugyanekkor kezdődött a tudományos munka és a gyakorlati képzés a Gazdasági Szaktanárképző Intézetben, a Közgazdaságtudományi Kar szervezeti rendjének részeként. Professziótörténeti szempontból érdemi mérföldkő, hogy a mezőgazdaság-tudomány felső szintű oktatása egyetemi rangra emelkedett, és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fennhatósága alá került, ezzel együtt a továbbra is működő gazdasági akadémiák – melyeket aztán 1942-ben mezőgazdasági főiskolákká minősítettek – a hagyományos gyakorlattal összhangban a Földművelésügyi Minisztérium irányítása alá tartoztak.¹ Ez a szervezeti kettősség a későbbiekben is tovább élt, miszerint időnként inkább a szakmai, máskor elsősorban a pedagógiai szempontok voltak az irányadók az irányítási vagy akár a tartalmi kérdésekben is. Mindenesetre a képzés felsőfokúvá válása, egyetemi szintre emelkedése szakmatörténetileg kiemelkedő jelentőségű állomás, elsősorban a gazdaságtudomány, de a szaktanárképzéssel való szoros összefüggése miatt a pedagógusszakma szempontjából is.

A két világháború közötti időszakban kiemelkedő eredményeket produkált a felsőfokú mellett a középfokú gazdasági szakoktatás is. 1918-ban 7, míg 1932-ben már 13 középfokú intézetben folyt gazdasági oktatás, az 1942. évi adatok szerint pedig már 35-re emelkedett a számuk.² A középfokú végzettségű szakemberekből észrevehető hiány mutatkozott, ezért volt szükség a képzésüket biztosító intézmények számának széles körű bővítésére. Az igazi problémát azonban az alsófokú oktatásban – vagy még abban sem – részesült tömegek szaktudásának alacsony színvonala jelentette.

Ebben az időszakban bontakozott ki az iskolarendszeren kívüli ismeretszerzés számos lehetősége, például mezőgazdasági szakismereteket oktattak a vándortanítói mozgalom keretein belül, a mintagazdálkodók előadásain, vagy kísérleti és kutató-intézetek munkatársainak, illetve a tanyai olvasóköri résztvevőinek segítségével. Az alapvető gazdálkodási ismeretek megszerzésének színhelye mindenekelőtt

– természetesen a családi gazdaságon túl – alapvetően akkor is az iskola maradt, legtöbb esetben az elemi népiskola. Itt viszont kiemelkedő jelentőségre tett szert, gyakorlatilag kulcsszereplő lett a gazdasági ismeretterjesztés esetében (is): a tanító.

A korabeli kultúrpolitika részeként, a kultúrfölény kiépítésének igénye nyomán a tanítókkal szembeni elvárások nagymértékben megnöttek, a tanítókra nemcsak népművelési, leventeoktatói, egyházi szerepkörök és feladatok sora hárult, de rájuk számítottak például az analfabetizmus leküzdésében vagy a valláserkölcsi nevelés megvalósításában is. A kormány mintegy exponenseiként számított rájuk, a kultúra-közvetítés alapintézményeinek vezetőire, lojális falusi intelligenciaként, akiknek tagjai így lassan, de biztosan elindultak a társadalmi felemelkedés útján. A tanító a kormány „kinyújtott karjaként” a falu lakosságának egyfajta szellemi vezetője, a szociális és nemzetiségi feszültségek avatott kezelője, a radikális mozgalmaktól a népet megóvni képes hatékony népművelő megtestesítője volt.³ A feladatok, kihívások sokaságára a tanítóképzés igyekezett adekvát módon reagálni, egymás után dolgozták ki a jól vagy kevésbé jól átgondolt reformprogramokat. A tanítók a sokféle és nagymértékű teher viselése fejében társadalmi, erkölcsi és persze anyagi megbecsültséget vártak, viszonzásul igyekeztek minél magasabb színvonalon ellátni munkájukat.

A tanítót a korban jellemzően még mindig alacsony társadalmi státusú, nem tudományos képzettségű, inkább gyakorlatias, módszertani felkészültséggel bíró „mesterembernek” tartották. A korszerű igények ugyanakkor megújulásra és a státus, valamint az annak részét képező tartalmak átstrukturálására, újrafogalmazására és újraértékelésére készítette a tanítóságot. A leginkább a tanítóegyletek és szakmai folyóiratok fórumain kifejtett vélemények többsége egyetértett abban, hogy a tanítóképzés felsőfokúvá tétele, de legalábbis gyökeres újjászervezése, valamint tudományos megalapozása sürgetően fontos. A képzésben legközvetlenebbül érintett tanítóképző-intézeti tanárok nem elsősorban felsőfokú oktatásban gondolkodtak, inkább a képzés meghosszabbításában, lehetővé téve ezzel a kívánt új tartalmak beemelését a tanítóképzésbe, ugyanakkor megőrizve annak legjobb, gyakorlatias irányultságú tradícióit.

Több reformelképzelés igyekezett a két tábor elképzeléseit ötvözni: a tanítóképzős érettségi és az arra épülő akadémia felállításával lehetővé tették volna a továbbtanulást és a felsőfokú tanulmányokat, nem feledve a módszertani felkészítés fontosságát. Ilyen típusú, kompromisszumos megoldás híve volt Becker Vendel szegedi tanítóképző-intézeti igazgató, katolikus pap is, aki egészen komplex, koherens rendszert dolgozott ki a tanítóképzés reformját illetően. Munkásságának egyik fontos eleme, fő kérdésköre volt az előbb említett, tanítóképzést érintő átalakítások témája, valamint kiemelten foglalkozott a keresztény népoktatás, ezen kívül a katolikus iskolaügy kérdéseivel is. Reformprogramjának harmadik pillérét pedig a gazdasági szakoktatást tárgyoló munkássága alkotta, számos művet szentelt a témának.⁴

Mindenekelőtt szükségesnek tartotta a gazdaságtan intenzívebb tanítását már az elemi iskolában, ezzel szoros összefüggésben pedig a leendő tanítók felkészítése során. „Az új elemi népiskolai tanterven végighullámszik a gondolat, hogy gyermekeinket – a gazdálkodás ágaiban – már kora ifjúságuktól fogva képezniünk kell. [...] Többet és jobbat kell termelnünk! A többtermelés gondolatát át kell vinnünk a köztudatba. De ez egyes kezdeményezésekkel sohasem fogjuk elérni. Csak rendszeres munkával valósíthatjuk meg ezt a gondolatot. Mostoha viszonyaink között csak a tanító az a tényező, akivel a többtermelés gondolatát szétsugározhatjuk.”²⁵ Elsősorban persze speciálisan képzett gazdasági szaktanítók foglalkoztatását tartotta volna ideálisnak, de az anyagi akadályok miatt ekkor még elvetette ezt a lehetőséget.

Véleményével nem volt egyedül: a szakmai közönség, tanítók és gazdasági szaktanárok egyaránt egyetértettek abban, hogy a gazdasági tartalmak oktatása teljes megújulásra szorul, és intenzívebb, egyben korszerűbb tartalmak és módszerek alkalmazását igényli. A *Mezőgazdasági Népoktatás* című folyóirat 1930. áprilisi számának programadó cikkében a szerző így fogalmaz: „A magyar iskola még ma sem nevel a természet nagy könyvében való olvasni tanulásra, habár a természet titkainak alapos megismerése és a természet erőinek helyes felhasználása a magyar nép egyéb életszükséglete. Az utóbbi időkben történtek ugyan dicséretre méltó intézkedések a gyakorlati életre való nevelésre, de ezek csak egymástól elszigetelt javítgatásai a régi elavult rendszereknek. Általános, a népoktatási intézetek valamennyi tagozatára és a népoktatásnak minden intézményére kiterjedő, és az egyes tagozatokat összhangba hozó reformra van elsősorban égető szükség. Hiába adunk új tantervet az elemi népiskolának, ha annak végrehajtására teljesen alkalmas tanítók megfelelő kiképzéséről csak évek vagy évtizedek múlva gondoskodunk. Mögöttünk évszázadok tapasztalata áll, mely forrásból bőségesen meríthetünk. A magyar nemzet gyermekeinek túlnyomó többsége a magyar föld művelésével keresi kenyerét és a magyar föld terményeivel látja el más téren dolgozó testvéreit és megértő idegen embertársait. Ebből önként következik, hogy az egész népoktatáson vezérfonálként kell végighuzódnia a gazdasági ismereteknek és a magyar földhöz való szerető és bizalomteljes ragaszkodás érzésének. Ezek nélkül az iskola nevelhet hidegen gondolkodó, számító embereket, de gyakorlati gazdákat, áldozatkész lelkeket és jó hazafiakat sohasem.” A szerző írásában arra következtetésre jut – a szakmai közvélemény megannyi tagjával, köztük Beckerrel egyetemben –, hogy a kulcs a pedagógusképzés kezében van: „A tanfelügyelői értekezleten egyik előadó megállapítja, hogy a tanítóképzőintézetből kikerült fiatal tanítók igen kevés gyakorlati érzéssel rendelkeznek s gyakorlatiasabb tanítóképzést kíván. Ezt el kell hinnünk, nemcsak azért, mert az ország egyik legnevesebb tanfelügyelője mondotta, hanem azért is mert szóról-szóra ugy van. Javulásra komolyan csak úgy számíthatunk, ha a hibát ismerjük és beismerjük s annak kiküszöbölésén lelkiismeretesen fáradozunk. A tanítói helyes közvélemény ilyen irányban

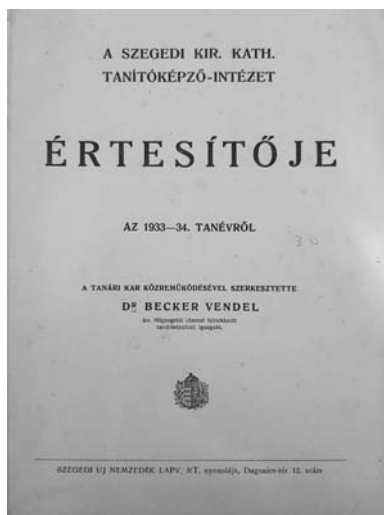

1. kép: Becker Vendel arcképe

való kialakításának a korszerű tanítóképzésen kívül hathatós eszközei a pedagógiai szemináriumok, a mindennapi és továbbképző gazdasági népiskolák természettudományi és gazdaságtani oktatásának a jól beállított önálló gazdasági népiskolák útján való szakszerű és gyakorlati irányítása és az agrárpedagógiai sajtó kiterjesztése s az önálló gazdasági népiskoláknak minél nagyobb számban való szervezése és a szakfelügyelet kérdésének végleges és helyes rendezése.” A szerző a korban oly jellemző módon patetikusan ugyan, de nem minden alapot nélkülözve, egyenesen élet-halál kérdésként kezeli a témát, és némileg militáns hangnemben szólít fel a probléma megoldására. „Gazdasági háborút csak a gazdasági erők tömörítésével és a tömörített erők egységes vezetésével lehet sikeresen végigharcolni. Ebből a harcból a gazdasági népiskolát kizárni nem lehet, mert amely pillanatban ebből azt kizárjuk, máris csatavesztettek lettünk. Mi készen állunk az új honfoglalásra, csak várjuk a parancsot!”²⁶

A pedagógusközösség tagjai számos fórumon nyilatkoztak a valóban egyre sürgetőbb kérdéssel kapcsolatban, a kiterjedt viták részletes bemutatása ugyan túlmutat jelen tanulmány keretein, ugyanakkor a már említett szegedi tanítóképző-intézeti igazgató ezirányú munkásságának összefoglalása mégis jól szemléltetheti a korabeli helyzetet és a kiútkeresés folyamatát. Becker 1934-ben már önálló tanulmányt szentelt a tárgykörnek, műve Az alsófokú gazdasági szakoktatás problémája és a Szegeden felállítandó „Gazdasági Szaktanítóképző Főiskola” címmel jelent meg. Munkáját kibővítette és átstrukturálta, koncepcióját egységes keretbe foglalta és 1936-ban *A magyar alsófokú gazdasági szakoktatás problémája és annak megoldása* címen jelentette meg. Ebben már részletesebben kifejtette álláspontját és megfogalmazta legfontosabb javaslatait. A mű első felében sorra veszi és tüzetesen megvizsgálja

a gazdasági oktatást nyújtó iskolatípusokat, elemzi a problémáikat, majd megoldási javaslatokat is megfogalmaz. Ezek kisebb részben tantervi változtatásokat, a képzési idő módosítására vonatkozó, vagy szemléltetést szolgáló eszközök iránti igényt stb. jelentenek, a valódi, a lényegi problémát megoldó újítást azonban a pedagógusképzés reformjában látja, ezért a fenti iskolatípusokban oktató tanítók és gazdasági szaktanerek képzésének megújítási lehetőségeit vázolja fel a mű második részében. Reformprogramjának összegzése három évvel később, 1939-ben látott napvilágot, *A gazdasági népoktatás és a nemzet jövője* címmel, ebben „egy új magyar ezredév” kibontakozását vizionálja.⁷ „A nagytömegek gazdasági ismeretekkel való ellátása ma elsőrendű országos érdek, mert a gazdasági tudás emelkedésétől várhatjuk a magyar föld intenzívebb kihasználását, gazdasági életünk fellendülését, végeredményben megcsonkított országunk sorsának jobbrafordulását.”⁸ „A mezőgazdasági tudás megszerzésének útja az iskola, amelynek a nemzeti műveltség elemeinek átadásán kívül az az elsőrendű hivatása, hogy a széles népi rétegek mezőgazdasági kultúrájának szintjét emelje.”⁹ „Látjuk a feladatot, mely a nemzet illetékeseire vár: megszüntetni a jelenlegi állapotokat azzal, hogy a nép széles rétegeit is birtokába juttatjuk azoknak az ismereteknek és ügyességeknek, amelyek a gazda boldogulásához szükségesek. Ez pedig csak az alsófokú gazdasági oktatás korszerű átszervezésével érhető el.”¹⁰ „Az alsófokú oktatás keretében ott találjuk a népiskolát, a továbbképzőt, mezőgazdasági népiskolát, a téli gazdasági iskolát, a mezőgazdasági szakiskolákat és a polgári iskolát, középfokon a mezőgazdasági irányú középiskolát, felsőfokon pedig a gazdasági akadémiai és a gazdaságtudományi egyetemét.”¹¹

2. kép: A Szegedi Kir. Kath. Tanítóképző-intézet értesítője az 1933–34. tanévről címlapja

Bár minden iskolatípussal foglalkozott, a javaslatok egységesek: véleménye szerint a legfontosabb az érdeklődés felkeltése és fenntartása, gyakorlatközpontúság, alkalmazkodás a helyi viszonyokhoz, tantárgyi koncentráció. A kulcs maga az ember: középpontban a diák, és a rendszer működtetésének lelke: a pedagógus. Az Imre Sándor-i nemzetnevelés gondolata is tetten érhető nála: a cél *„végeredményben nagyobb fogékonyságot és érdeklődést felkelteni a gazdasági problémák iránt [...] olyan állampolgárok nevelése, akik nemcsak kezükkel, hanem eszüikkel is tudnak dolgozni”*.¹² Nagy reményeket fűzött a polgári iskolához, tantervének átdolgozása vezethetett volna oda, hogy *„mindenféle más alsófokú gazdasági oktatást feleslegessé tegyen”*, és alkalmas legyen az *„iparérzék ápolására”* is háziipari, kereskedelmi és szövetkezeti ismeretek oktatásával.

A rendszer alapjait azonban a tanítók jelentették: *„A tanítók jelenlegi gazdasági szakképzése minimális. [...] az a négy hét, amit a tanító a tanfolyamon tölt, ha magának földje nincsen s nem gyakorlati gazda, őt a gazdasági ismeretekben csak dilettánsná teszi s bizony gyakran megesik, hogy a 13-14 éves fiú, aki a gazdaságban nőtt fel, többet ért a gazdálkodáshoz, mint a tanító”*.¹³ Az áldatlan állapotok megszüntetése véleménye szerint egy szisztematikus, a tanítóképzés alapjait érintő átalakítással lenne kivitelezhető, amit kiterjesztene a legmagasabb szintű képzésekre is, egységes keretbe, átlátható, egymásra épülő, koncepciózus tantervi és iskolaszervezeti rendszerbe illesztve azokat.

Figyelemreméltó új elgondolása volt a *„Szegeden felállítandó Gazdasági Szaktanítóképző Főiskola”* ötlete. Becker kimondottan modern gondolkodását bizonyítja, hogy a gazdasági szaktanítóképzést több ponton összefogta volna a tanárképző főiskola képzéseivel, leginkább áthallgatási lehetőségek biztosításával. A gazdasági és a tanárképző főiskola kooperációja, nem beszélve a gyakorlóiskolákkal és az egyetemmel való együttműködésről, egészen friss, gyakorlatias, tartalmi és szervezeti kérdésekben is újszerű látásmódról tesz tanúbizonyságot.

Elgondolása szerint a gazdasági továbbképzés azokra az ismeretekre épülne, amelyet a tanítóképző első négy évfolyamán sajátítanak el a diákok. Ezt összegeznék egy tanfolyamon, ezután kezdődhet a gazdasági tanítóképzés. Kiemelte, Szegeden már eddig is így működött a gyakorlat, amint sok más területen, itt is igyekeztek élen járni a pedagógiai innováció és a gyakorlati alkalmazás fejlesztésében. A szaktanítóképzést összekapcsolta a professzió történetének fontos fejlődési elemével, vagyis a felsőfokú képzés megteremtésével. Kéttagozatú tanítóképzést megvalósító reformjába pontosan illeszkedett az a koncepció, amely szerint a tanítóképző-intézeti érettségivel záruló alsó négy évfolyamot követné a két évfolyamú főiskolai képzés, ahol magas szintű közismereti és gazdasági szakképzésben részesülének a hallgatók. Fontosnak – és most már megvalósíthatónak – tartotta, hogy előbb-utóbb *„minden alsófokú mezőgazdasági szakoktatási intézetben és gazdasági szaktanfolyamon csak*

Gazdasági Szaktanítóképzőt végzett szaktanerek taníthatnának”.¹⁴ Elképzelései szerint a hallgatók a műegyetem gazdaságtudományi képzésein tanulhattak volna tovább. Az egyetemnek is szerepet szánt a tanítóképzésben, de ezt elsősorban együttműködésként gondolta el. Fedora D. Sándorral például egyetértett abban, hogyan érdemes az egyes tantárgyakat csoportosítani és oktatni, de éppen az egyetem szerepében teljesen ellentétes nézeteket vallott. Fedora szerint a műegyetem gazdasági karának a feladata a szaktanérőképzés, Becker szerint viszont „*Az egyetem tudósokat képez, de sem tanítókat, sem tanárokat nem képezhet, még akkor sem, ha »agropedagógiai tanszékkal van ellátva*”.¹⁵ A tanítóképzésben már jól bevált „rendszeres képzési folyamat”, a „hivatásra nevelés”, a gyakorlati, módszertani felkészítés ez esetben is kulcskérdés. A szegedi tanítóképzés akkor is és azóta is kiemelten fontos feladatként kezelte a fentieket, e szép hagyomány eklatáns példája Beckeré, nem felejtve el, hogy mindezt tudományos alapokon, a legfrissebb kutatási eredményeket felhasználva szeretne volna megvalósítani, épp a tanítói szakma új alapokra helyezésének, a mesterségből professzióvá válás, a magas szintű szakmaiság, a pedagógiai autonómia megvalósításának szándékával. Jellemző módon ezért nem is a gazdasági, hanem a vallás- és közoktatásügyi minisztérium alá rendelte volna az¹⁶

Szegedet nem véletlenül tartotta alkalmasnak a tető alá hozásra, az újszegedi terület a Marosnak köszönhetően termékeny iszaptalajával, a meglévő rózsakultusz és paprikatermesztés hagyományainak, baromfityenyésztő- és ipartelepek bekapcsolásával tökéletes terepnek mutatkozott a kivitelezéshez. „*Az Alföld központjában, Szegeden illetőleg Ujszegeden nyerjen elhelyezést, ahol ehhez minden kedvező feltétel megvan. A Maros régi áradmányaitól termékenyített területet az újszegedi lakosság a leghasznosabban igyekezett kihasználni. Az erőtől duzzadó újszegedi iszaptalajon szebbnél-szebb konyhakerteket, gyümölcsösöket, magtermelő telepeket, magánfaiskolákat, mézelo- és gyógynövénytelepeket, nagy kiterjedésű szőlő- és mezőgazdaságokat (mintatanyák) találunk. A szegedi híres rózsakultusz, virágkertészet, paprikatermesztés, baromfityenyésztő-telepek stb. megannyi alkalmat adnak a főiskola munkájának alapossá és tökéletessé tételére.*”¹⁷ A meglévő alapokra építkezve képzelte el az új intézmény együttműködési lehetőségeit, az ezekbe bevonni kívánt egységek száma igen széles: városi kertészet, park, erdészet, Magyar Királyi Alföldi Mezőgazdasági Intézet gyakorlóterülete, Ferenc József Tudományegyetem növénykísérleti területe, tanítóképző gazdasága stb. A város biztosíthatta volna a Szerb-bánsági internátus épületét a célra, valamint a tangazdaság területeit is (Becker már a földbérletek felmondásának mikéntjére is kitért.) Tervének részletessége ámulatba ejtő: nemcsak a mosdóhelyiségek vagy a beszerzendő kályhák pontos helyét határozta meg, hanem mindenre kiterjedő költségvetést, szervezeti szabályzatot stb. alkotott. Gyakorlóiskolát is tervezett, valamint a színvonal emelése érdekében és költséghatékonysági szempontok miatt az egyetemi áthallgatást is javasolta, az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola

gyakorlatának mintájára.¹⁸ „Talán sohasem volt intézmény felállítása annyira szükséges, mint a fentnevezetté és talán egyetlen intézmény felállításának elmulasztása sem járna olyan beláthatatlan következményekkel, mint éppen ezé.”¹⁹ Annál inkább fájó pont, hogy nem valósulhatott meg a terve, legalábbis ilyen formában nem. A tanítói szakma és a gazdasági képzés azonban fejlődött, eltérő utat járva be ugyan, de a Becker munkásságában megfogalmazottakat, a szegedi tanítóképzésben kimunkált eredményeket mindenesetre az új megoldásokba is felhasználva és beépítve.

Beckert haláláig foglalkoztatta a téma, még 1947-ben, egészen megváltozott körülmények között is új javaslatokkal állt elő: *A mezőgazdasági szakoktatás országos megszervezése. Kertmagyarország megvalósítása* című összefoglaló munkájában – megint csak rendkívüli részletességgel kidolgozott nevelőképző főiskolai tervében – már az új típusú általános iskolai alapokon megszervezett, szövetkezeti elemeket, szociális gondolatot hangsúlyozó megfontolásokat vonultat fel, amellet, hogy az évtizedek alatt kimunkált, jól bevált gyakorlatot is igyekszik átmenteni az új keretek közé.

3. kép: A mezőgazdasági szakoktatás országos megszervezése. *Kertmagyarország megvalósítása* című könyv borítója

JEGYZETEK

- ¹ Komáromi Sándor – Pálfi György: *A magyar mezőgazdasági ismeretterjesztés 1100 éve*. Kétegyháza, 2004. 115.
- ² Uo.
- ³ Pelesz Nelli (szerk.): *Tudomány, oktatás, kultúra a két világháború közötti Magyarországon*. Szeged, 2019.
- ⁴ Buda András – Kiss Endre (szerk.): *Interdiszciplináris pedagógia múlt és jövő között*. Debrecen, 2020 (a továbbiakban: Buda–Kiss 2020). 228.
- ⁵ Becker Vendel: *A tanítóképzés reformja: tanítóképzés és papnevelés*. Szeged, 1932. 11.
- ⁶ Ismeretlen szerző (Nagy József Béla?): *Uj honfoglalás. Mezőgazdasági Népoktatás*, 15. évf. (1930) 4. sz. 1–2.
- ⁷ Buda–Kiss 2020. 230.
- ⁸ Becker Vendel: *A magyar alsófokú gazdasági szakoktatás problémája és annak megoldása*. Budapest, 1936 (a továbbiakban: Becker 1936). 4.
- ⁹ Becker Vendel: *A gazdasági népoktatás és a nemzet jövője*. Szeged, 1939 (a továbbiakban: Becker 1939). 4.
- ¹⁰ Becker 1936. 6.
- ¹¹ Becker 1939. 10.
- ¹² Becker 1936. 7.
- ¹³ Becker 1936. 22.
- ¹⁴ Becker Vendel: *Az alsófokú gazdasági szakoktatás problémája és a Szegeden felállítandó „Gazdasági Szak-tanítóképző Főiskola”*. Szeged, 1934 (a továbbiakban: Becker 1934). 17.
- ¹⁵ Becker 1934. 18.
- ¹⁶ Karlovitz János Tibor (szerk.): *IX. Neveléstudományi és Szakmódszertani Konferencia – Tartalmi összefoglalók*. Komárno, 2021. 69.
- ¹⁷ Becker 1934. 19.
- ¹⁸ Fízel Natasa: *A szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködése a tanárképzés szolgálatában (1928–1947)*. Gerundium Egyetemtörténeti Közlemények. Debrecen, 2018.
- ¹⁹ Becker 1934. 25.